

NY BELYSNING PÅ ONBACKEN

Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning

RAÄ 7:1
Bollnäs socken
Bollnäs kommun
Hälsingland
2018

Frida Löjdström



NY BELYSNING PÅ ONBACKEN

Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning

RAÄ 7:1
Bollnäs socken
Bollnäs kommun
Hälsingland
2018

Rapport 2018:30
Frida Löjdström

Länsmuseet Gävleborgs rapportserie

Rapportserien innefattar rapporter inom länsmuseets verksamhetsområden arkeologi, bebyggelsehistoria, byggnadsvård, kulturmiljövård, etnologi, konst- och kulturhistoria.

Du kan själv ladda hem rapporter i PDF-format från länsmuseets hemsida www.lansmuseetgavleborg.se

Rapporter, böcker och mycket annat kan Du köpa/beställa i länsmuseets butik butiken@xlm.se eller 026-65 56 35.

Utgivning och distribution:

Länsmuseet Gävleborg

Box 746, 801 28 Gävle

Tel 026-65 56 00

www.lansmuseetgavleborg.se

© Länsmuseet Gävleborg 2018

Omslagsbild: Belysta stigar på Onbacken. Foto: Frida Löjdström

Staten har rätt att sprida dokumentationsmaterialet och rapporten enligt CC BY-licens. Lantmäteriverkets kartor omfattas ej av denna licens.

Allmänt kartmaterial från Lantmäteriverket. Medgivande MS2010/01366.

ISSN 0281-3181

Print: Länsmuseet Gävleborg

INNEHÅLL

Sammanfattning.....	4
Bakgrund	5
Målsättning och metod.....	6
Topografi och fornlämningsmiljö	7
Tidigare undersökningar	8
Resultat	9
Analyser.....	11
Referenser	13
Administrativa uppgifter.....	13
Bilaga 1. Sektioner.....	14
Bilaga 2. Schakttabell	18
Bilaga 3. Bilder	19



Figur 1. Fastighetskartan med läget för Onbacken markerat i grönt.

SAMMANFATTNING

Länsmuseet Gävleborg har på uppdrag av Bollnäs kommun utfört en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning på Onbacken inom fastigheten Bro 5:10, Bollnäs socken och kommun, Gävleborgs län. Schaktningen föranleddes av att den befintliga gatubelysningen på Onbacken skulle grävas upp och ersättas av nya lyktstolpar med tillhörande belysningskabel. Större delen av arbetet berörde Bollnäs 7:1 som är ett grav- och boplatssområde från järnålder.

Totalt grävdes 33 sammanhängande schakt, motsvarande cirka 226 kvadratmeter. I sex av schakten påträffades rester efter kulturlager och i ett av dem framkom en härd. Ett kolprov samlades in från kulturlagret i schakt 4 och från härdens som framkom i schakt 15. Kulturlagret har ¹⁴C-daterats till 685–755 e. Kr. (kalibrerat), det vill säga sen vendeltid till tidig vikingatid. Härdens har ¹⁴C-daterats till 430–500 e. Kr. (kalibrerat), det vill säga folkvandringstid.

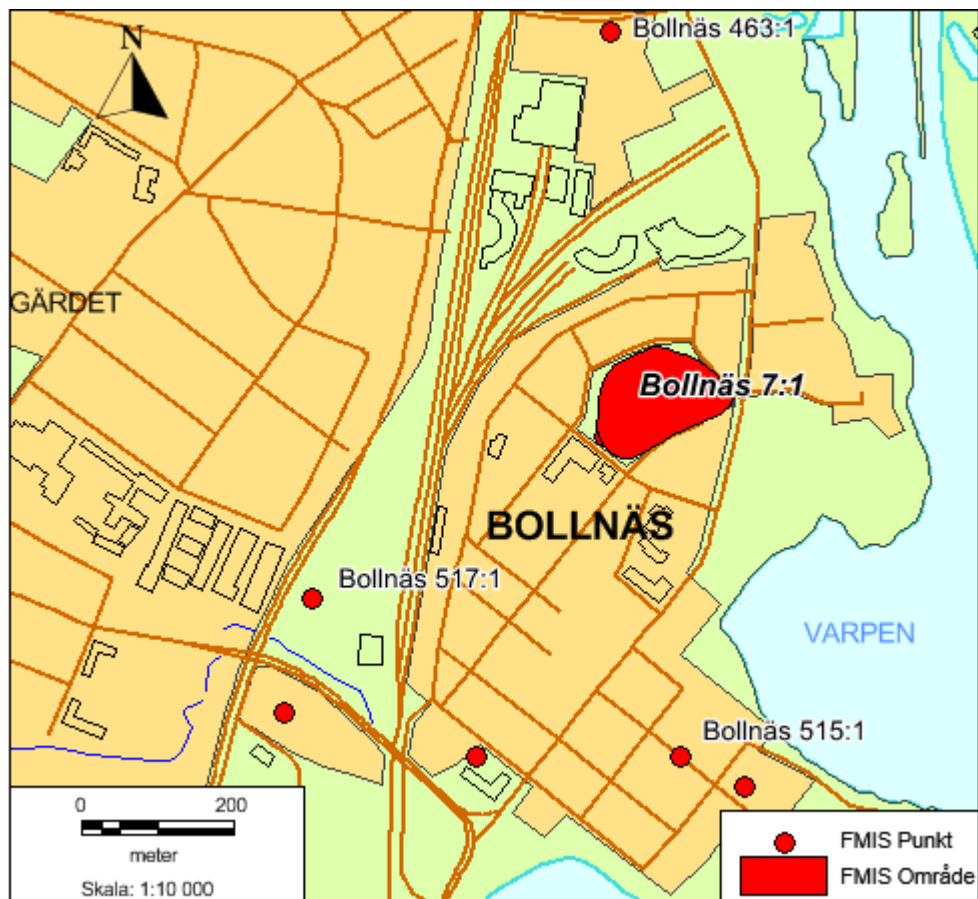
Det arkeologiska arbetet utfördes från och med den 27/8 till och med den 31/8 år 2018 av Frida Löjdström, Länsmuseet Gävleborg. Beslut om tillstånd för ingrepp i fornlämning fattades av Länsstyrelsen Gävleborg (Dnr 3967-2018). Kostnadsansvarig var Bollnäs kommun.

BAKGRUND

Länsmuseet Gävleborg har på uppdrag av Bollnäs kommun utfört en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning på Onbacken inom fastigheten Bro 5:10, Bollnäs socken och kommun, Gävleborgs län. Schaktningen föranleddes av att den befintliga gatubelysningen på Onbacken, inom fornlämningsområdet Bollnäs 7:1, skulle grävas upp och ersättas av nya lyktstolpar med tillhörande belysningskabel. Arbetet utfördes genom schaktning längs de gamla ledningarna och vid fundamenten för lyktstolparna.

Bollnäs 7:1 är ett grav- och boplatssområde bestående av gravhögar, stensättningar och husgrundterrasser.

Det arkeologiska arbetet utfördes från och med den 27/8 till och med den 31/8 år 2018 av Frida Löjdström, Länsmuseet Gävleborg. Beslut om tillstånd för ingrepp i fornlämning fattades av Länsstyrelsen Gävleborg (Dnr 3967-2018). Kostnadsansvarig var Bollnäs kommun.



Figur 2. Översiktskarta med Bollnäs 7:1 samt närliggande lämningar från fornminnesregistret utmarkerade, varav ett urval identitetsredovisas.

MÅLSÄTTNING OCH METOD

Undersökningen syftade till att på ett vetenskapligt sätt dokumentera eventuella bevarade lämningar inom grav- och boplatsoområdet (Bollnäs 7:1) såsom kulturlager, anläggningar och konstruktioner. Undersökningen skall klargöra:

- Fornlämningens utbredning i schaktet/gropen
- Bedömning av kulturlagrets/konstruktionens omfattning, karaktär och bevarandegrad
- Preliminär datering
- Preliminär tolkning

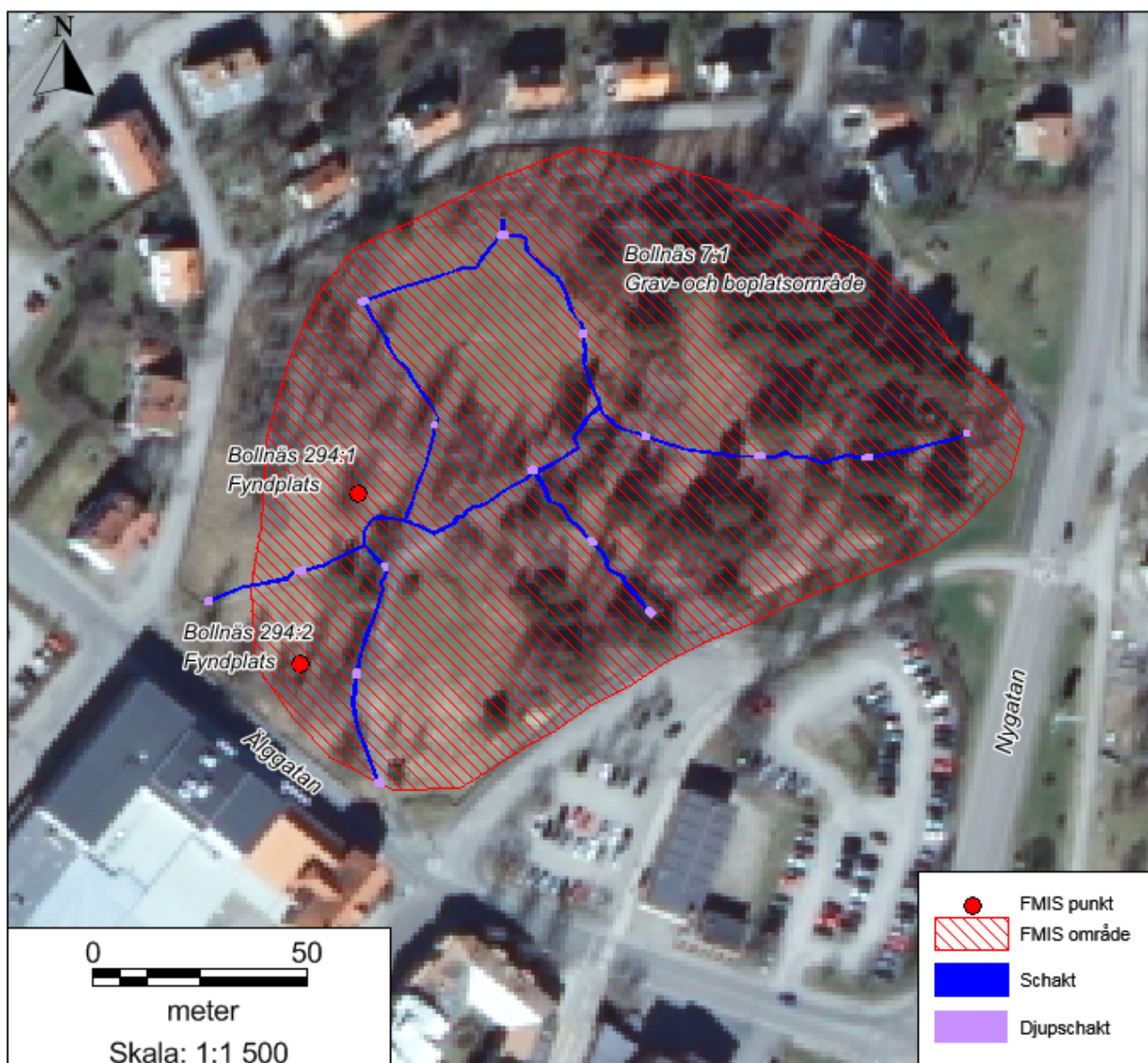
Vid schaktningsövervakningen grävdes schakten skiktvis med hjälp av traktorgrävare så att eventuella strukturer kunde upptäckas. Sektioner dokumenterades på ritning och med fotografi samt mättes in med RTK-GPS. I de fall där inga kulturlager eller anläggningar framkom dokumenterades enbart ett representativt avsnitt av schaktprofilen med 1 meters bredd. För att så långt som möjligt undvika nya markinslag grävdes schakten för de nya kablarna enligt samma sträckning som de gamla.

TOPOGRAFI OCH FORNLÄMNINGSMILJÖ

Fornlämningsområdet på Onbacken ligger på en kraftigt markerad moränbacke i den östra delen av Bollnäs stad. Backen ligger mellan 57 och 65 meter över dagens havsnivå och utgörs av en cirka 200×120 meter stor och intill 10 meter hög kulle. Onbacken höjer sig markant gentemot den flacka omgivningen och har brantare sidor mot söder och norr, medan de östra och västra sidorna är något flackare. Högst upp på höjden är en cirka 80×60 meter stor avplanad platå. På framförallt den nordöstra delen av platån syns den naturliga stenigheten, övriga ytor kan vara stenröjda såväl under äldre järnåldern som under senare tid.

Idag utgörs den södra och sydvästra delen av parkområdet med delvis klippta gräsytor, medan övriga kullen kännetecknas som naturområde med löv- och barrskog och undervegetation av örter och bärris. Över den södra halvan leder flera grusade och/eller asfalterade gång- och cykelvägar och på den avplanade ytan högst upp på höjden har en lekplats tidigare varit anlagd. Onbacken används i huvudsak som strövområde idag.

De berörda fornlämningarna är Bollnäs 7:1 och 294:1-2. Bollnäs 294:1-2 utgörs av två fyndplatser av en pilspets respektive spjutspets av järn, som är belägna inom grav- och boplatsoområdet Bollnäs 7:1.



Figur 3. Ortofoto över Onbacken och de undersökta schakten.

De fornlämningar som finns registrerade i närområdet utgörs framför allt av uppgifter om gårds- och bytomtar (till exempel Bollnäs 515:1 och 517:1) som numera är bebyggda med moderna byggnader. Bara någon kilometer från centrala Bollnäs blir dock fornlämningsbilden mycket tydligare järnåldersdominerande, med lämningar såsom gravhögar (till exempel Bollnäs 17:1 och 81:1) och slagghögar (till exempel Bollnäs 84:1 och 145:1) längs med Varpens strandlinje.

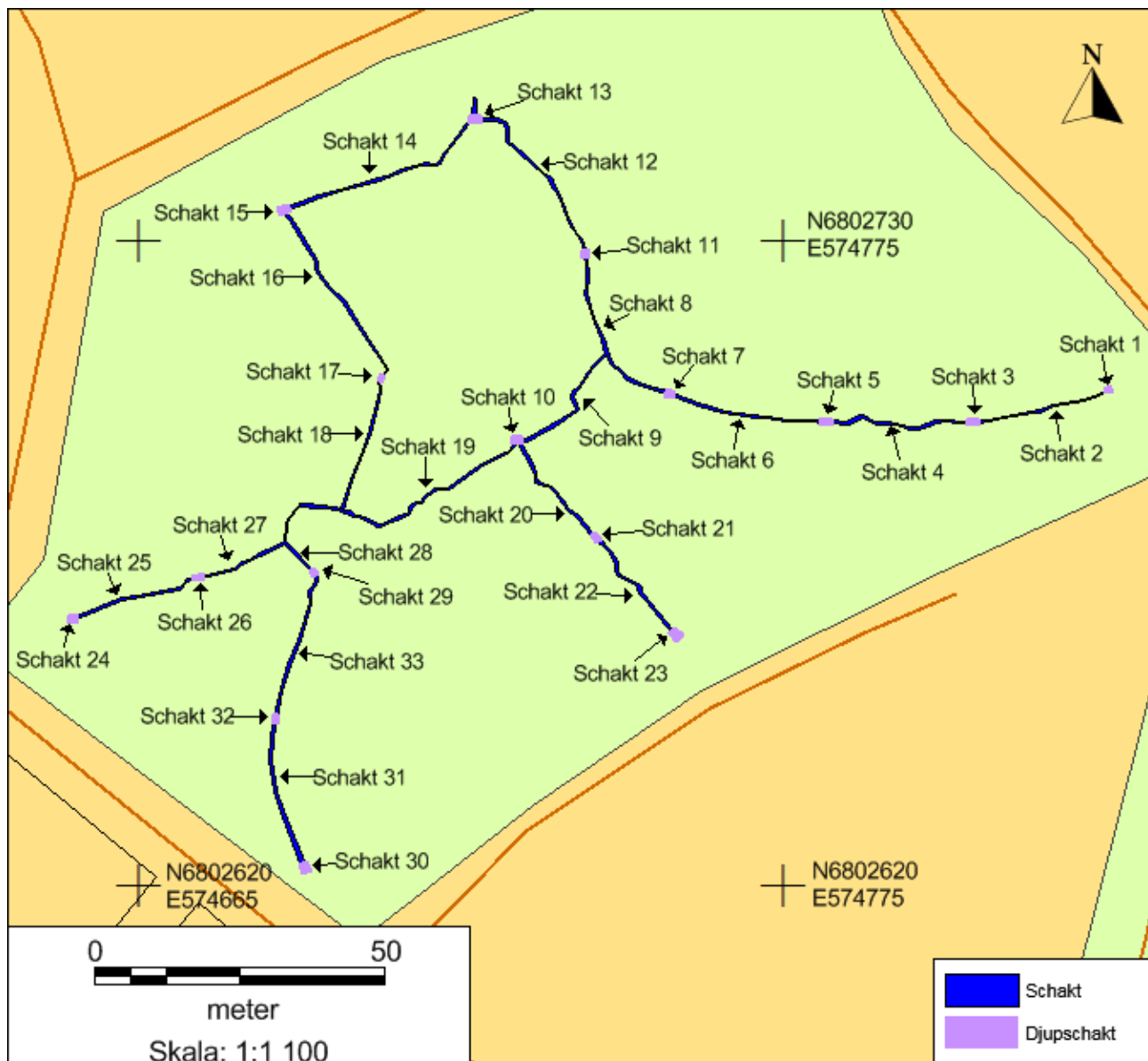
TIDIGARE UNDERSÖKNINGAR

Fornlämningen Bollnäs 7:1 är ett grav- och boplatsoområde bestående av gravhögar, stensättningar och husgrundterrasser. Den mest omfattande undersökningen utfördes år 1922 av Gustaf Hallström och sedan dess har endast mindre schaktkontroller utförts på platsen av Länsmuseum Gävleborg, 1983 och 1986.

Gustaf Hallström undersökte den östra husgrunden på Onbacken år 1923. Huset var treskeppigt med konvexa ytterväggar och byggdes troligen under yngre romersk järnålder och beboddes en bit in i folkvandringstid (Liedgren 1992:11). Samma år undersökte också Hallström två skadade gravhögar samt delundersökte den västra husgrunden, vilken han bedömde var av samma typ som den östra. Gravarna innehöll rikligt med kol, men bara i ena påträffades brända ben och ett fynd av ett bryne. Trots att inga fynd som tydligt kunde datera lämningarna påträffades, ansåg Hallström att alla lämningarna på Onbacken bör vara samtida (Hovanta 1997).

RESULTAT

Arbetet utfördes genom schaktning längs de gamla elledningarna och vid fundamenten för lyktstolparna. Schakten för elledningarna var i snitt 0,6 meter breda och 0,4 meter djupa. Schakten för fundamenten var i snitt 1 meter långa, 0,8 meter breda och 1 meter djupa. Då schakten huvudsakligen grävdes direkt över de gamla schakten, var fynden av bevarade kulturlager och anläggningar mycket sparsamma.



Figur 4. Karta över de undersökta schakten.



*Figur 5. Bild på schakt 4. Schakten grävdes huvudsakligen över gamla schakt.
Foto: Frida Löjdström, taget från sydost.*

I endast sex av trettio tre schakt framkom rester av kulturlager och i ett av dem påträffades även en härd. Kulturlager framkom fläckvis i schakt 2, 4, 6, 15, 32 och 33) och bestod av mörkgrå sotig silt med inslag av kol och enstaka fragment av bränd lera. Härden, som framkom i schakt 15, var oregelbunden i sin form och cirka 0,85 meter i diameter.

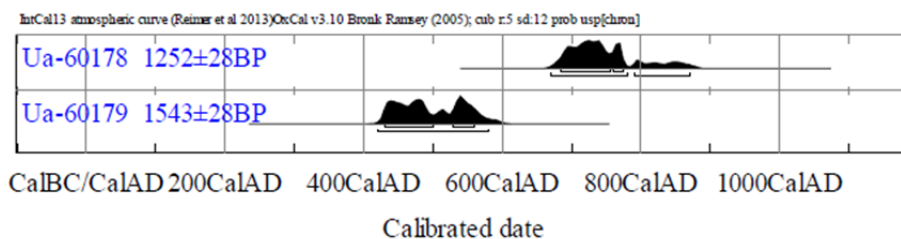


Figur 6. Sektion från schakt 33.

ANALYSER

Kolproverna analyserades i första skedet av Vedlab AB för att välja ut prov av låg egenålder. Totalt analyserades sex kolbitar från kulturlagret och sju från härden. Samtliga bitar från kulturlagret utgjordes av tall. Av kolbitarna från härden bestod tre bitar av björk och fyra bitar av gran. Av dessa tre träslag är det björk som har lägst egenålder, varför provet från härden bör ge ett mer tillförlitligt resultat (Danielsson 2018).

Två prover plockades ut vid Vedlab AB och skickades vidare till Ångströmlaboratoriet för ^{14}C -datering. Provet (Ua-60178) från kulturlagret gav dateringen 685–755 e. Kr. (kalibrerat) med en säkerhet på 57,3 %, det vill säga sen vendeltid till tidig vikingatid. Provet (Ua-60179) från härden gav dateringen 430–500 e. Kr. (kalibrerat) med en säkerhet på 45,1 %, det vill säga folkvandringstid.



Figur 7. ^{14}C -dateringarna från kulturlagret (Ua-60178) och härden (Ua-60179).

DISKUSSION

Fornlämningarna på Onbacken i centrala Bollnäs har intresserat såväl allmänhet som forskare i århundraden. År 1923 undersöktes ett par högar och den östra husgrunden under ledning av Gustaf Hallström. En mindre undersökning utfördes även av den västra husgrunden, vilken konstaterades vara av samma typ som den östra. Hallström bedömde att samtliga lämningar på Onbacken var vikingatida (Hovanta 1997). Två mindre schaktkontroller utfördes under 1980-talet av Läns museet Gävleborg. Vid den ena (Melanders 1987) undersöktes ytterligare ett antal stolphål i den västra husgrunden. Fil. Dr Lars Liedgren gjorde under 1980-talet nya dateringar och tolkningar av Gustaf Hallströms material. Dateringar av kol från undersökningen som gjordes 1923 visar att byggnaderna uppfördes någon gång under 200-talet e. Kr. och att de någon gång under tidigt 400-tal brändes ned. När dessa prover daterades hade dock ¹⁴C-dateringar generellt ofta stora felvärden, vilket man bör ha i åtanke när man tolkar resultaten.

Dateringarna som gjordes efter den aktuella schaktningsövervakningen visar emellertid på att platsen har brukats under en längre tid. Härden, som framkom strax väster om platsen för den västra husgrunden, ¹⁴C-daterades till 430–500 e. Kr. (kalibrerat) och kulturlagret, som framkom strax sydöst om den östra husgrunden, ¹⁴C-daterades till 685–755 e. Kr. Detta innebär alltså att Onbacken brukades av människor åtminstone från yngre romersk järnålder till tidig vikingatid.

REFERENSER

Hovanta, E. 1997. Onbacken i Bollnäs. Presentation av en gård från äldre järnålder utifrån tidiga arkeologiska undersökningar. Länsmuseet Gävleborg 1997.

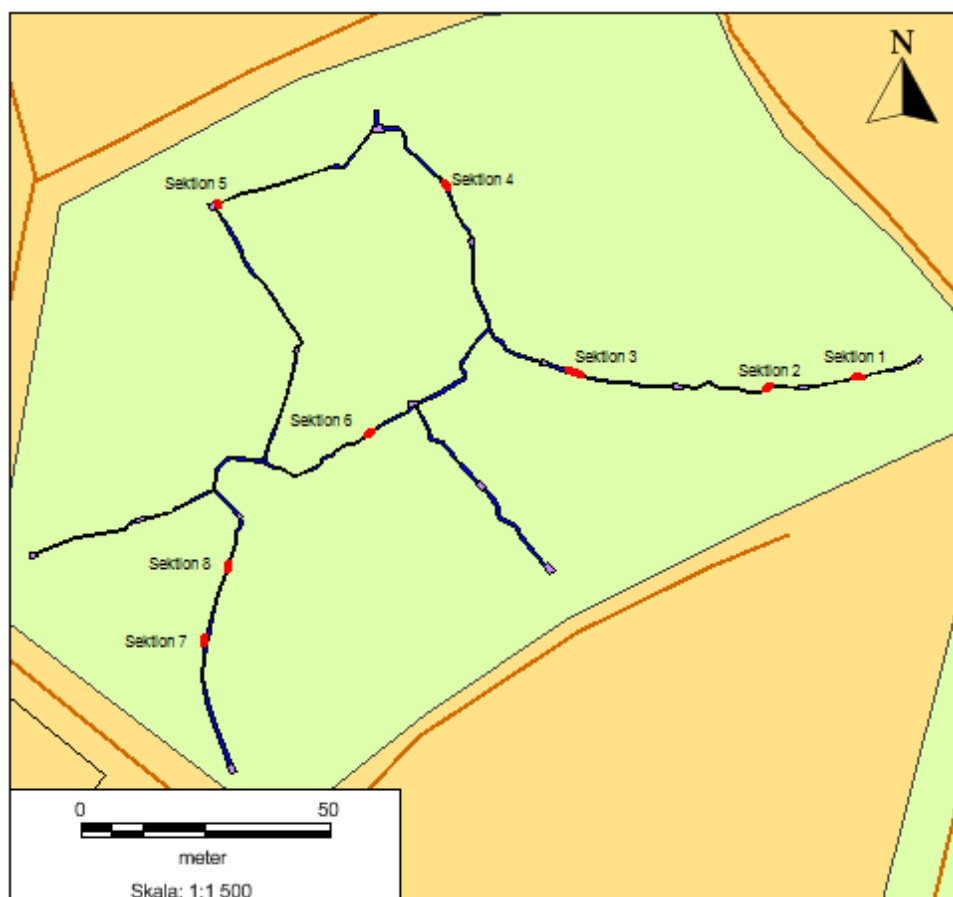
Liedgren, L. 1992. Hus och gård i Hälsingland. Akademisk avhandling. Institutionen för arkeologi. Umeå Universitet.

Melander, J. 1987. Fornlämning nr 500. Bollnäs sn, Bollnäs kn, 1986. Arkeologisk provundersökning. Länsmuseet Gävleborg. Internrapport.

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

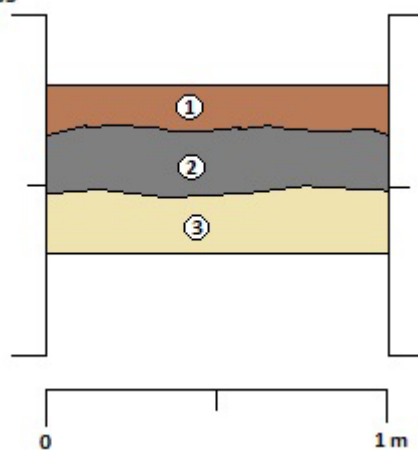
Länsstyrelsens dnr:	3967-2018
Beslutsdatum:	2018-08-24
Länsmuseet Gävleborgs dnr:	694/320
Uppdragsgivare:	Bollnäs kommun
Undersökningstid:	27-31/8 2018
Projektledare Länsmuseet Gävleborg:	Frida Löjdström
Fastighet:	Bro 5:10
Socken:	Bollnäs
Kommun:	Bollnäs
Koordinater:	N6802700 E574742
Koordinatsystem:	SWEREF99 TM
Kartblad:	15G0g NV (RT90)
Höjdsystem:	RH 2000
Undersökt yta:	ca 226 m ²
Arkeologtimmar i fält:	36
Digitala inmätningar:	1 shapefil
Dokumentationshandlingar som förvaras i Länsmuseet Gävleborgs arkiv:	
75 digitala bilder, 32 sektionsritningar	
Fynd:	Inga fynd tillvaratogs

BILAGA 1. SEKTIONER



Karta med sektionerna markerade i rött.

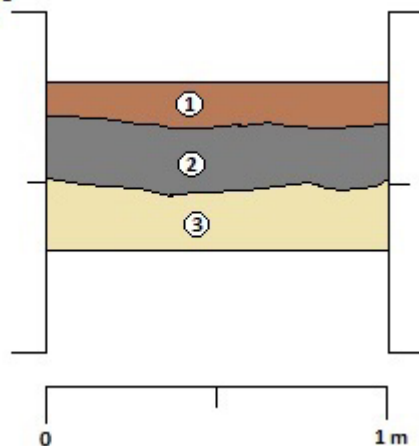
N 6802703
E574823



Sektion 1. Schakt 2

1. Matjord
2. Kulturlager: Mörkgrå silt med inslag av kol och bränd lera
3. Ljus melerad siltig sand

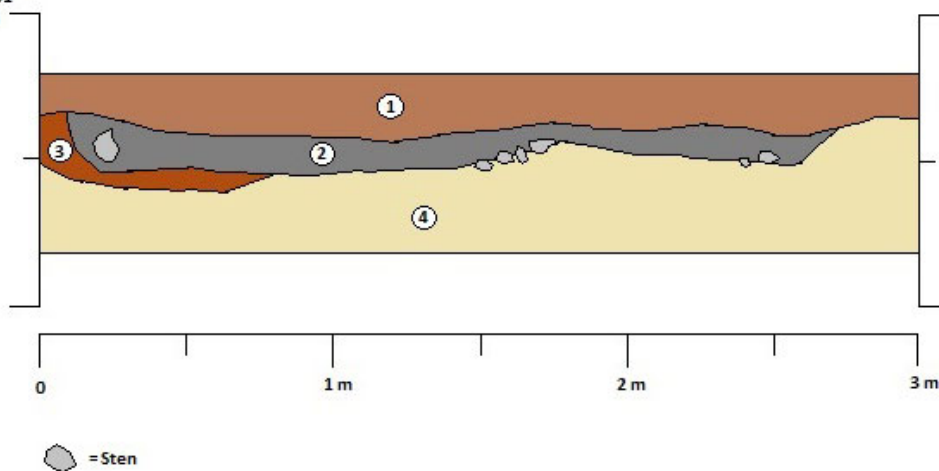
N 6802698
E 574799



Sektion 2. Schakt 4

1. Matjord
2. Kulturlager: Mörkgrå silt med inslag av kol
3. Ljus melerad siltig sand

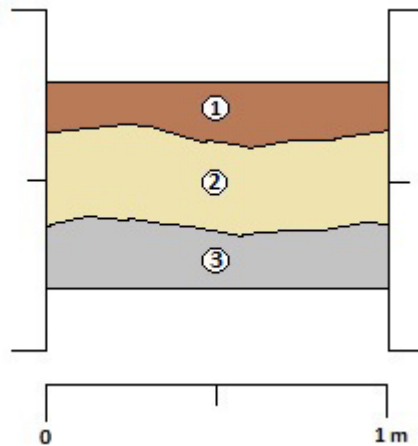
N 6802701
E 574765



Sektion 3. Schakt 6

1. Matjord
2. Kulturlager: Mörkgrå silt med inslag av kol och bränd lera.
3. Rödbränd silt
4. Ljus melerad siltig sand

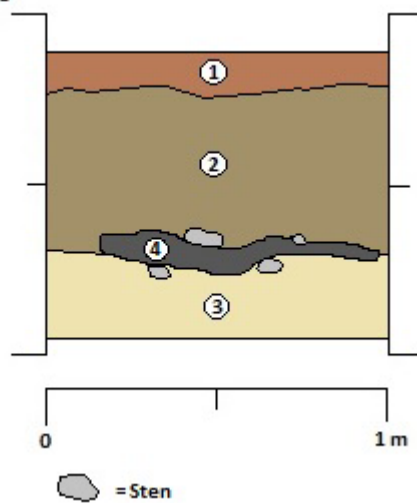
N 6802739
E 574736



Sektion 4. Schakt 12

1. Matjord
2. Ljusgul silt
3. Ljus gulgrå silt

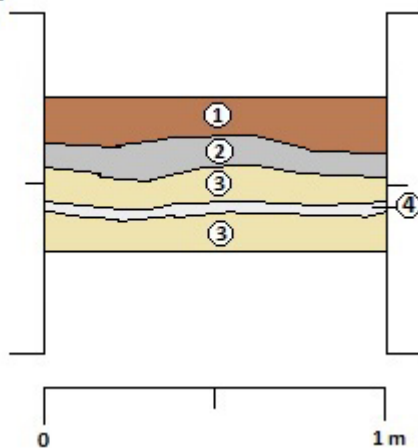
N 6802735
E 574690



Sektion 5. Schakt 15

1. Matjord
2. Gul, brun, grå varvad silt
3. Ljusgul silt
4. Hård: rikligt med sot och kol

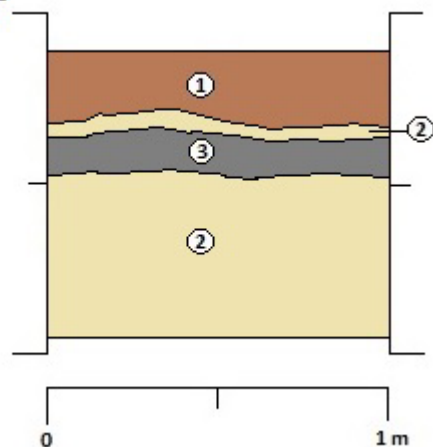
N 6802685
E 574693



Sektion 6. Schakt 19

1. Matjord
2. Ljusgrå silt
3. Ljusgul silt
4. Vit silt

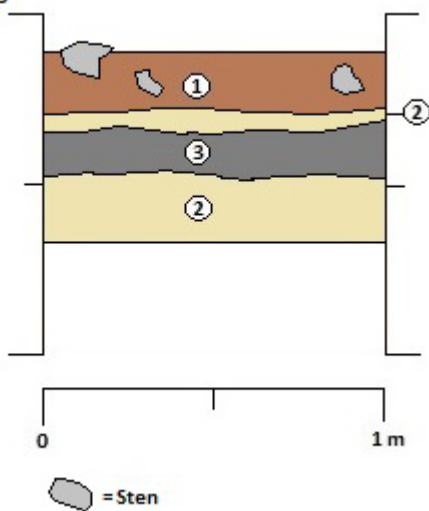
N 6802648
E 574688



Sektion 7. Schakt 32

1. Matjord
2. Ljus gulgrå
3. Kulturlager: Grå silt med inslag av kol

N 6802635
E 574688



Sektion 8. Schakt 33

1. Matjord
2. Ljus gulgrå
3. Kulturlager: Grå silt med inslag av kol

BILAGA 2. SCHAKTTABELL

Schakt nr	Längd (m)	Bredd (m)	Djup (m)	Matjords- djup (m)	Fornlämnings- indikation	Jordkaraktär botten
1	1	0,6	0,95	0,15	Nej	Ljusgrå sandig silt
2	22	0,55	0,45	0,15	Ja	Ljus gultmelerad silt
3	1,25	0,8	1,05	0,2	Nej	Ljusgrå silt
4	24	0,5	0,5	0,15	Ja	Ljus gultmelerad silt
5	1	1	0,95	0,25	Nej	Ljusgrå silt
6	25	0,5	0,4	0,2	Ja	Ljuskul silt
7	1	0,8	1	0,15	Nej	Ljusgrå silt
8	29	0,5	0,4	0,15	Nej	Gul silt, stenigt/blockigt
9	22	0,5	0,35	0,15	Nej	Gul silt, stenigt/blockigt
10	1	0,8	1	0,15	Nej	Ljusgrå silt
11	1	0,8	1	0,1	Nej	Ljus gulgrå silt
12	30	0,65	0,45	0,15	Nej	Gul silt
13	1,15	0,8	1	0,15	Nej	Ljus gulgrå silt
14	3,2	0,85	0,5	0,1	Nej	Gul silt, stenigt/blockigt
15	1	0,8	1,1	0,15	Ja	Ljus gulgrå silt
16	34	0,6	0,45	0,2	Nej	Ljusgrå silt
17	1,15	0,7	1	0,15	Nej	Ljus gulgrå silt
18	23	0,5	0,45	0,15	Nej	Ljus gulgrå silt
19	49	0,6	0,4	0,15	Nej	Ljus gulgrå silt
20	20	0,45	0,4	0,2	Nej	Ljus gulgrå silt
21	1	0,6	1	0,2	Nej	Ljusgrå silt
22	21	0,45	0,4	0,2	Nej	Ljus gulgrå silt
23	1	0,65	1	0,2	Nej	Ljusgrå silt
24	1	0,5	1,1	0,25	Nej	Gråbrun silt
25	21	0,5	0,4	0,25	Nej	Gråbrun silt
26	1	0,85	1,15	0,25	Nej	Gråbrun silt
27	16	0,7	0,45	0,25	Nej	Gråbrun silt
28	5,6	0,6	0,35	0,15	Nej	Ljuskul silt
29	1,1	1	1	0,2	Nej	Ljus gulgrå silt
30	1	0,9	1	0,25	Nej	Ljusgrå silt
31	25	0,45	0,35	0,25	Nej	Ljusgrå silt
32	1	0,85	1	0,25	Ja	Ljus gulgrå silt
33	25	0,5	0,4	0,2	Ja	Gulbrun silt, stenigt/blockigt

BILAGA 3. BILDER



Plan, stenröjd yta på toppen av Onbacken som idag främst nyttjas som strövområde. Foto: Frida Löjdström, taget från söder.



På Onbacken finns flera belysta stigar. Foto: Frida Löjdström, taget från öster.



Vid utbytet av fundamenten till lyktstolparna grävdes cirka en meter djupa schakt. Foto: Frida Löjdström, taget från sydväst.



Schakten för elledningarna var generellt mycket smala och grunda. Foto: Frida Löjdström, taget från söder.



LÄNSMUSEET GÄVLEBORG, BOX 746, 801 28 GÄVLE · TEL 026-65 56 00. WWW.LANSMUSEETGAVLEBORG.SE
BESÖKSADRESS: SÖDRA STRANDGATAN 20, GÄVLE